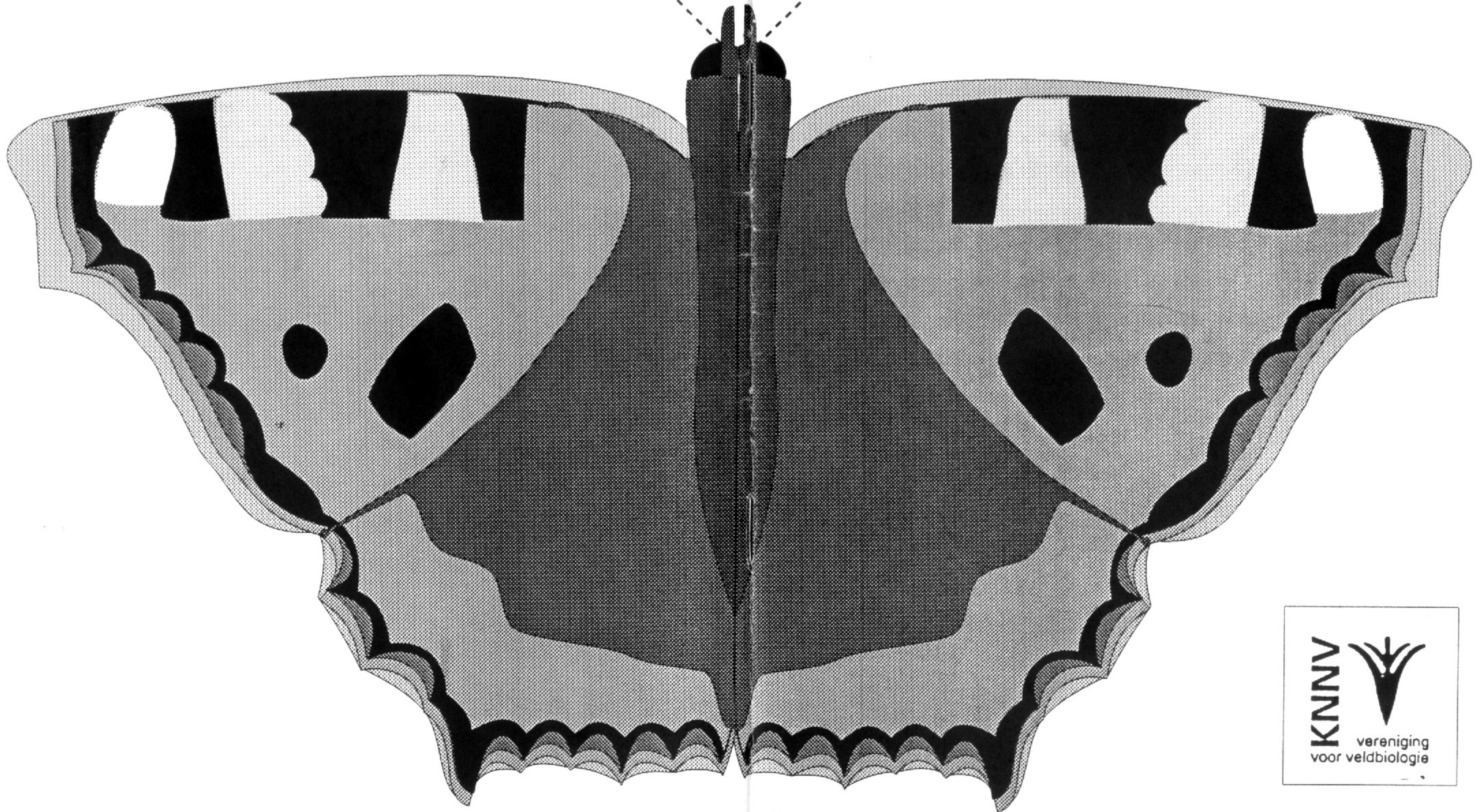

KNNV ZOETERMEER
KWARTAALBERICHT
OKTOBER 1993 Nr. 2

KWARTAALBERICHT KNNV ZOETERMEER

Oktober 1993 Nr. 2

1 ALGEMENE LEDENVERGADERING.....	3
2 VAN DE PENNINGMEESTER.....	3
3 RESULTAAT VAN DE ZOEKACTIE STINKENDEGOUWE.....	4
4 INTRODUCTIE ZOEKACTIE GESCHUBDE INKTZWAM.....	5
5 NATUUR IN ZOETERMEER.....	6
6 RUPSEN.....	7
7 DE BIJEENKOMST OP 7 SEPTEMBER.....	9
8 PADDESTOELEN.....	9
9 DE PADDESTOELEN-EXCURSIE OP 19 SEPTEMBER.....	10
10 NATUURLIJKE HISTORIE VAN ZOETERMEER.....	12
11 DE EERSTE OEVERZWALUWEN IN ZOETERMEER.....	13
12 DE EERSTE SINT-JACOBSVLINDER IN ZOETERMEER.....	14
13 RECTIFICATIE NACHTEGALEN.....	15
14 BEKENTENIS VAN EEN BERMTOERIST.....	15
15 WAAROM EEN VLINDERJAAR?.....	18
16 VLINDERS IN DE REGIO, WANNEER EN WAAR KAN MEN ZE ZIEN?.....	18
17 STERREN KIJKEN IN DE HERFST.....	20
18 COLUMN.....	22
19 EXCURSIEPROGRAMMA AFDELING ZOETERMEER.....	24
20 DATA.....	24
21 NAMEN.....	24

22 HET VOLGENDE NUMMER.....	25
23 REGISTER SOORTNAMEN KWARTAALBERICHT NUMMER 1.....	25
24 REGISTER SOORTNAMEN KWARTAALBERICHT NUMMER 2.....	26

DE GESCHUBDE INKTZWAM (zie bladzijde 5)

Illustratie van C.Rol, uit Verkade album: Paddestoelen, van Jac.P. Thijsse

1 ALGEMENE LEDENVERGADERING

Jan Parmentier

In het oprichtingsjaar heeft onze afdeling gewerkt met een voorlopig bestuur. De statuten schrijven voor, dat het bestuur benoemd wordt door de leden, tijdens een algemene vergadering. Wij willen dit doen op de vergadering van 2 november a.s. en vragen daarom alle leden, deze avond in hun agenda te noteren. U zult toegezonden krijgen een lijst met kandidaten, met van iedere kandidaat een korte beschrijving. Deze kandidaten zijn 'gerecruteerd' uit de initiatiefgroep en het huidige bestuur. De voorzitter moet apart worden benoemd door de ledenvergadering, de andere bestuursfuncties worden door de gekozen bestuursleden in onderling overleg verdeeld. Er wordt naar gestreefd, tot een bestuur te komen van zeven leden, niet omdat er zo vreselijk veel te besturen valt, maar wel omdat er veel werkjes verdeeld moeten worden. De ledenvergadering kan desgewenst ook bestuursleden voordragen. Tenminste acht dagen voor de vergadering van 2 november moet dan een schriftelijke voordracht bij het huidige bestuur binnen zijn, gesteund door tenminste vijf leden en met bijvoeging van een bereidverklaring van de betrokken kandidaat. Eventueel wordt er op de ledenvergadering gestemd. Zijn er geen tegenkandidaten, dan wordt de voordracht van het bestuur gevolgd.

Op de algemene ledenvergadering kunt U zich tevens uitspreken over de voorgestelde statuten, die U tijdig toegezonden krijgt. In principe volgen we de modelstatuten van de KNNV. Natuurlijk doen we ook nog wat leuke

dingen op deze vergadering. En verder zullen we verslag doen van de activiteiten in het afgelopen jaar en van de plannen voor het komende jaar.

**Noteert U twee November
alvast in Uw agenda?**

2 VAN DE PENNINGMEESTER

Hans Bieze

De contributie bedraagt f50,- per jaar. Hiervoor bent u lid van KNNV afd. Zoetermeer, en ontvangt u het tijdschrift Natura eens per maand thuis. U kunt meedoen aan alle excursies, avonden en U ontvangt het afdelingsblad thuis. Bovendien kunt u alle artikelen uit de uitgeverij voor ledenprijs kopen. Bent u al lid van een andere afdeling van de KNNV dan bedraagt de contributie f25,- per jaar. Ook voor huisgenoten van KNNV leden bedraagt de contributie f25,- per jaar. Opzeggen van het lidmaatschap dient voor december te gebeuren daar u anders automatisch lid blijft tot en met het volgend jaar en ook over dat jaar contributie verschuldigt bent. Deze bepaling is volgen de landelijke statuten.

Uw contributie kunt u over maken op:

gironummer 6560219 t.n.v. KNNV
Zoetermeer, Filmlaan 7, 2726 RN
Zoetermeer.

Leden, tevens lid van andere afdelingen, die alleen lid worden van KNNV Zoetermeer, dienen dit voor 1 december a.s.

bij de ledenadministratie van de andere afdeling schriftelijk te melden. De KNNV uitgaven zoals de wetenschappelijke mededelingen, de boeken, veldgidsen, en posters kunt u in Utrecht tegen ledenprijs bestellen. U betaalt dan tevens verzendkosten. Deze uitgaven zijn echter ook via bestuur in Zoetermeer te bestellen. U betaalt dan geen verzendkosten, Bovendien komt 20% van de ledenprijs ten goede aan de afdelingskas. Het spreekt vanzelf dat wij U aanraden KNNV-publicaties via de penningmeester te bestellen.

3 RESULTAAT VAN DE ZOEKACTIE STINKENDEGOUWE

Johan Vos

De *stinkende gouwe* is een van die soorten in Nederland waar het goed mee gaat. De soort is in heel Nederland algemeen m.u.v. N.O.-Nederland en de kop van Noord-holland. Vergelijken we het aantal atlasblokken (Atlas van de Nederlandse flora) van voor 1950 met dat van na 1950 dan zien we een toename van 711 naar 932 blokken.

De soort heeft twee gezichten wat de verspreiding binnen Nederland betreft.

a) De meer natuurlijke verspreiding zoals de flora van Heukels aangeeft moeten we zoeken in lichte loofbossen, op rivierduinen, beekoeverwallen en aan de binnenduinrand.

b) De verspreiding o.i.v. de mens, zoals onder en bij hagen/kreupelhout, tegen muren en in openbaar groen en particuliere tuinen.

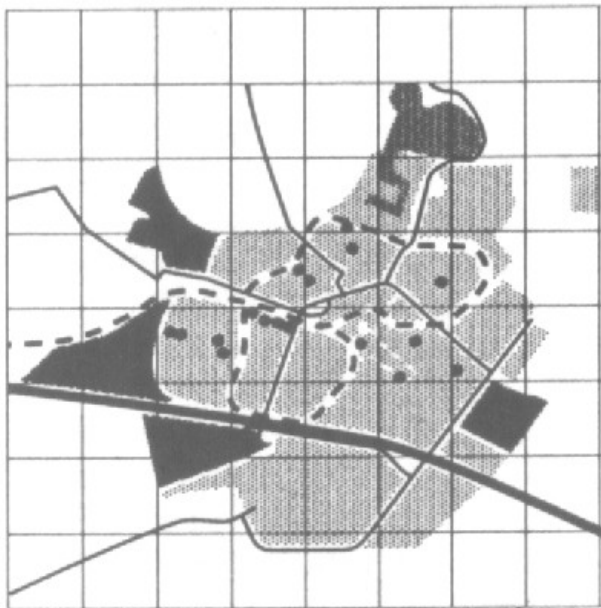
Wat Zoetermeer betreft zijn deze twee gezichten van de *stinkende gouwe* duidelijk herkenbaar. In bosrandsituaties in het openbaar groen kunnen we de soort vaak in het gezelschap van soorten als *look zonder look*, *robertskruid* en *bosandoorn* aantreffen, terwijl de meer "stedelijke kant" van de soort zich manifesteert in de privé-sfeer van tuinen, muurtjes en tegelmilieus.

De stinkende gouwe maakt deel uit van het "bosrandassortiment" zoals dat door medewerkers van de afdeling GROEP (Groen en Openluchtrecreatie) van de gemeente bij de aanleg van natuurlijk openbaar groen wordt uitgezaaid.

Ook de variëteit *tenuifolium* of ook wel *laciniatum* genoemd, met gevulde bloemen en fijner verdeelde bladen (een verwilderde tuinplant?) komt spontaan in Zoetermeer voor.

Uit het AA-soorten onderzoek weten we inmiddels dat de stinkende gouwe ook wat Zoetermeer betreft algemeen voorkomt en in elke vierkante kilometer op meer plekken te vinden is.

Waarnemingen van de stinkende gouwe

De KNNV-actie: stinkende gouwe was bedoeld om inzicht te krijgen in de voorkeur van de soort voor de hierboven genoemde biotopen binnen Zoetermeer. Aan de actie is door 9 mensen, waaronder 6 niet-KNNV'ers deelgenomen.

Zij hebben de soort 26 maal waargenomen, waarvan 17 keer in echt stedelijke situaties en 9 keer in het natuurlijk openbaar groen. De variëteit "*laciniata*" werd eenmaal waargenomen.

Helaas is het moeilijk om op basis van het geringe aantal waarnemingen conclusies te trekken. Het lijkt er op dat de *stinkende gouwe* in Zoetermeer veel meer voorkomt in puur stedelijke situaties dan in het meer natuurlijk openbaar groen, waar de soort na een meestal voorspoedige vestiging na enkele jaren wordt weggeconcentreerd door ruigere planten als *fluitekruid* en grote brandnetel.

4 INTRODUCTIE ZOEKACTIE GESCHUBDE INKTZWAM

De *geschubde inktzwam* (zie blz. 2 voor figuur) heeft een langwerpige-klokvormige hoed, met schubben bedekt. De hoed is wit, wat bruinachtig bovenaan en vervloet zwartwordend. De plaatjes staan zeer dicht opeen, zijn wit, dan roze en tenslotte zwart en vervloeiend. De steel is lang, verdikt aan de voet, satijnachtig, met een dunne, smalle beweegbare ring.

De wetenschappelijke naam is *coprinus comatus*. De paddestoel komt voor in voedselrijke bermen, tuinen, graslanden en op plekken met puinval, die stikstofrijk zijn. Vaak te zien in bermen van nieuwe wegen, die sterk verstoord zijn. In Zoetermeer soms midden in de stad te vinden, tussen de straatstenen in rustige hoekjes. Komt in zomer en herfst voor, vaak massaal.

NOTEER:

De vindplaats op het formulier en ook op de kaart van Zoetermeer achterop het formulier.

Dinsdag 2 november wordt een inleveravond georganiseerd in het MEC, van Leeuwenhoeklaan 15a, 2713 RA ZOETERMEER. Daar kunt U overdag ook terecht voor extra formulieren. Kunt U niet op de inleveravond komen, wilt U het formulier dan naar het bovengenoemde adres sturen? Voor vragen over de geschubde inktzwam kunt u Johan Vos bellen, op dondervdagen en vrijdagen van 16-17 uur, tel 079-537504. Ook kunt U bellen: Jan Parmentier, 079-169210, s'avonds.

5 NATUUR IN ZOETERMEER

Johan Vos

(n.a.v. lezing van 10 maart en de excursie op 11 juli)

Vroeger werd de stad gezien als een stenige ruimte waar de mens heerst. "De natuur" was alleen buiten de stad aanwezig. In een ver verleden was dat misschien ook wel echt waar, na de tweede wereldoorlog echter bleef er weinig ruimte over voor de natuur in het ons omringende agrarisch cultuurlandschap. Vooral sinds de jaren zestig is het met de natuur in een snel tempo achteruit gegaan. Tegenwoordig associëren stedelijke bewoners natuur met open ruimte en groene vlakken. De Meerpolder met zijn weidevogels wordt dan ook door veel Zoetermeerders als waardevol "natuurgebied" gezien! Maar ook in dit type landschap heerst de mens en is er nauwelijks ruimte voor spontaan levende planten en dieren.

In de stad daarentegen is al sinds de jaren zeventig een beweging naar meer ruimte voor natuur op gang gekomen. De grotere parken en recreatiegebieden vormen tegenwoordig wijkplaatsen voor bedreigde planten en dieren die elders geen kans meer hebben. Ook bloeiende wegspoorbermen en kleine wijkparkjes vervullen hun functie t.b.v. de natuur in Zoetermeer. Zelfs in het stenige stadshart krijgt de natuur sinds het afschaffen van de gifspuit meer ruimte en verrast ze ons regelmatig door ook hier te strooien met bijzondere plantesoorten.

Gedurende de laatste tien jaar heb ik, in eerste instantie alleen en later samen met

Annet de Jong, onderzoek gedaan naar de stedelijke flora van Zoetermeer.

- 1) Sinds 1988 doen we in Zoetermeer mee aan het door de stichting "Floron" opgestarte zgn. AA-soorten (=Atractieve Aandachtsoorten) onderzoek. Op een lijst van 105 landelijk vastgestelde AA-soorten worden per vierkante kilometer de in dat km-hok voorkomende planten van de lijst aangekruist. Inmiddels zijn we, op Rokkeveen na, de stad rond. Zo'n 25 bewoners hebben in de periode '88-'92 enthousiast met ons meegedaan.

Enkele resultaten van dit onderzoek zijn: Van de 105 landelijk vastgestelde AA-soorten zijn er in het stedelijk gebied van Zoetermeer ruim 50 aangetroffen (AA-soorten moeten voldoen aan 3 criteria: ze zijn opvallend/zijn niet te verwarren met er op lijkende en zijn indicatief voor het milieu waarin ze voorkomen). Een beetje stedelijke vierkante kilometer in Zoetermeer levert al gauw 20 AA-soorten op, tegen maar 5 - 15 in het omringende agrarische cultuurlandschap.

- 2) Al sinds het begin van de jaren '80 is er gewerkt aan een totaalijst van de Zoetermeerse flora. Inmiddels is deze lijst aardig compleet geworden. Totaal komen er zo'n 500 soorten voor, dat is ruim eenderde van de hele Nederlandse flora!

Ook in vergelijking met andere stedelijke gebieden in Nederland is dit een goede score. (vgl. Amsterdam met een veel groter oppervlak 550, en Utrecht dat plantengeografisch gezien bijzonder gunstig ligt 750 soorten)

Aan de hand van deze totaalijst is gewerkt aan een locale "ecotopenindeling" Voorlopig zijn de 500 soorten verdeeld over 10 ecologische groepen.

Voorbeelden van belangrijke groepen die de relatie aangeven met het gemeentelijk natuurlijk groenbeheer zijn:

Bosrand/Ruigte (4a)
 Bloemrijk hooiland (4b)
 Moeras (4c)
 en voor de stad natuurlijk de
 stadsplantengroep (2a), van
 Muurleeuwebekje tot Buddleja!

Zoals uit het bovenstaande blijkt is er alle reden om in het stedelijk gebied van Zoetermeer het floristisch onderzoek in KNNV-verband voort te zetten.

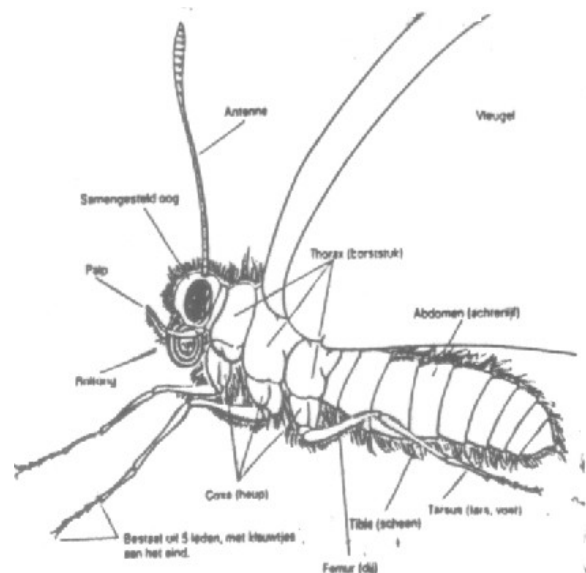
Ik wil dan ook kijken of er voldoende belangstelling bestaat om volgend jaar een KNNV-plantenwerkgroep in het leven te roepen. Geïnteresseerden kunnen zich alvast aanmelden bij Annet de Jong, tel. 079-422924

6 RUPSEN

Jeroen Voogd

(n.a.v. de lezing op 21 juni en de excursie op 22 augustus)

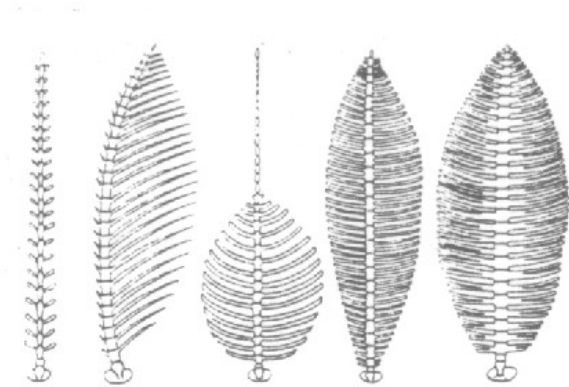
In vergelijking met andere insecten zijn bij een vlinder vooral de enorme voelsprieten, de roltong en niet te vergeten de grote vleugels opvallend. Net als alle insecten hebben de vlinders facetogen. Dat zijn ogen die als het ware zijn opgebouwd uit honderden kleine ogen. Deze ogen zijn niet erg geschikt om details waar te nemen, ze stellen de vlinder echter wel in staat om iedere beweging waar te nemen. Dat komt goed van pas als je je vijanden te snel af wilt zijn.

Met de roltong kan de nektar uit bloemen worden opgenomen. Zelfs de nektar die diep verborgen in de bloemen zit is voor de vlinders bereikbaar. Lang niet alle vlinders beschikken over een roltong die ook functioneert. Soorten zonder functionerende roltong kunnen geen voedsel opnemen. Zij teren dan op de enorme vetreserves die zijn aangelegd in het rupsenstadium. Dergelijke vlinders

leven vaak slechts een dag tot een paar weken. Bij enkele primitieve soorten treffen we nog bijtende monddelen aan, deze vlinders voeden zich met stuifmeelkorrels in plaats van nektar.

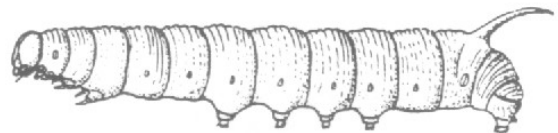
Voelsprietten zijn voor de vlinders een belangrijk orgaan om een partner te vinden. Een vrouwelijke vlinder die tot paring bereid is verspreidt namelijk geurstoffen om mannetjes te lokken. Slechts enkele moleculen van deze geurstoffen zijn voldoende. De geurstoffen worden door de wind meegevoerd en de mannetjes vinden de vrouwtjes door tegen de wind in te vliegen. Hoe dichter zij bij het vrouwtje komen hoe groter de concentratie van de geurstoffen wordt.

Dat vrouwtjes minder ontwikkelde voelsprietten hebben dan mannetjes is begrijpelijk. De mannelijke nachtvlinders bezitten de meest ontwikkelde voelsprietten, om in het donker een vrouwtje te lokaliseren. Dagvlinders hebben minder ontwikkelde voelsprietten dan nachtvlinders. Dit verschil is misschien te verklaren uit het gebrek aan zicht in de nacht.

Bij het kweken van vlinders is mij altijd opgevallen, dat de vrouwelijke nachtvlinders die ik na het uitkomen vrijliet binnen een halve dag door de mannetjes gevonden worden, zelfs al ging het om zeldzame soorten. Na de paring gaat het vrouwtje op zoek naar een geschikte plaats om haar eitjes af te zetten. Deze plaats moet aan de rupsen voldoende voedsel en veiligheid bieden. Zoals ik op de excursie heb laten zien, eten de jonge rupsen de bladeren laag voor laag op, terwijl oudere het hele blad in één keer opeten. Rupsen die in groepen leven springen het meest in het oog voor vijanden en beschikken daardoor over extra veiligheidsmaatregelen zoals, haren, spinsels of afschrikkende kleuren. Solitaire rupsen beschermen zich ook nog door in kleur of vorm op hun omgeving te lijken.

Op de excursie heb ik de rups van een *lindepilstaart* laten zien.

Deze rups valt door de kleur en geleding helemaal weg tegen de onderkant van een lindeblad. Zelfs kenners moeten afgaan op zijn keutels op de grond of de vraatsporen aan de boom. Hij eet om de ca. tien blaadjes één blad helemaal weg en is ook daardoor moeilijk te vinden.

Zelfs als je keutels en vraatsporen ziet, valt het niet mee om de vinger-grote rups te vinden. Vaak ben ik onverrichter zake naar huis gegaan, maar de volgende dag was er weer een blad weg en de weggeveegde keutels waren aangevuld. Rupsen vervellen vaak vijf keer voordat ze zich verpoppen. Bij die vervellingen worden dikwijls nieuw poten en kaken gevormd.

De rups van een nachtvlinder verpopt vaak aan de voet van een boom onder de strooisellaag of dieper in de grond, de rupsen van dagvlinders hebben meestal een vrij hangende of staande (gordel-)pop. De pop ontstaat door het afleggen van de laatste rupsenhuid. Daaronder verhardt zich de nieuwe huid dit keer tot een typische pop-huid. Het uitkomen van de vlinder kan opnieuw als een soort vervelling gezien worden. De verschillende opperhuidvormen komen, gestuurd door verschillende hormonen telkens voort uit hetzelfde type cellen.

Aan de pop zijn al vrijwel alle uiterlijke kenmerken van de toekomstige vlinder te herkennen. De vleugels, de segmenten van het achterlijf, de ogen, de vorm van de voelsprieten en zelfs de roltong lijken in de pophuid te zijn gevormd.

7 DE BIJEENKOMST OP 7 SEPTEMBER

Jan Parmentier

Dinsdag 7 september verzorgde Peter van Wely een lezing over paddestoelen. Na een algemene inleiding over paddestoelenkenmerken, de levenscyclus van een paddestoel en over de groeiplaatsen vertoonde Peter honderd

dia's van paddestoelen uit Zoetermeer en omgeving en uit Meyendel. Het was daarbij verrassend te zien, hoeveel interessants er binnen de grenzen van Zoetermeer te vinden is. De *franzechampignon* is daar een voorbeeld van: In Zoetermeer volop te vinden, daarbuiten lang niet algemeen. Ook de duinstreek levert vele fraaie vondsten op. Jammer was, dat de avond slecht bezocht was; de wegblijvers hebben heel wat gemist. Er valt nog wel wat in te halen, want Peter leidt de komende maanden vijf excursies. (zie agenda achterin het blad)

8 PADDESTOELN

Peter van Wely

(n.a.v. de lezing op 7 september en de excursies in het najaar)

Paddestoelen zijn voor hun energievoorziening afhankelijk van (overblijfselen van) andere organismen. Andere planten kunnen energie uit zonlicht opslaan met behulp van bladgroen, paddestoelen hebben geen bladgroen (chlorofyl). De meeste paddestoelen leven van rottende bladeren en dood hout. Bepaalde resten kunnen alleen door paddestoelen worden afgebroken tot voor planten opneembare stoffen. De paddestoel zet zich onder de grond voort met de zwamvlok (het mycelium). Paddestoelen zijn eigenlijk slechts het vruchtlichaam van de zich onder de grond uitstrekkende zwamvlok of mycelium. Zonder paddestoelen en hun zwamvlok zouden deze planteresten dus niet verteren. De bodem zou steeds armer worden omdat potentiële voedingsstoffen als onverteerbare planteresten zouden blijven

bestaan. Deze organismen zijn daarmee dus een onmisbare schakel in de mineralenkringloop.

Er zijn ca. 3000 verschillende soorten paddestoelen in Nederland (ter vergelijking: de Nederlandse flora telt ca. 1500 plantesoorten). Deze verscheidenheid komt komt tot uitdrukking in een grote vormenrijkdom en een groot verschil in eisen aan de standplaats. Men onderscheidt bijvoorbeeld plaatjeszwammen, buisjeszwammen, gaatjeszwammen, stuifzwammen enzovoort. Die vormenrijkdom kan men overal aantreffen, al zijn gaatjeszwammen misschien meer tot het bos beperkt. Elke biotoop heeft zijn eigen paddestoelen. Er zijn natuurlijk soorten die het niet zo nauw nemen en zich bijvoorbeeld zowel in naaldbossen als in loofbossen thuis voelen. Deze meer algemene paddestoelen hebben ook niet zoveel moeite met veranderingen in het milieu.

Zoals er plantengemeenschappen zijn, zijn er ook paddestoelengemeenschappen. In een beukenbos vindt je altijd bepaalde soorten bij elkaar, in een eikenbos zijn dat weer andere paddestoelen. Dat neemt niet weg dat er paddestoelen zijn die je zowel onder berken als in naaldbossen kunt vinden. Dat ligt dan aan de arme grond waar zowel berken als naaldbomen zich thuis voelen.

De soorten van de arme gronden echter, zijn het meest gevoelig voor zure regen en vermesting. De *cantharel* is bijvoorbeeld een vertegenwoordiger van de arme zandgronden die voor meer dan de helft verdwenen is. Met name de

mycorrhizavormende paddestoelen die in symbiose leven met een specifieke boom hebben de klappen gekregen. De houtzwammen zijn daarentegen algemener geworden. Dat lijkt gunstig, maar dat is het niet. Door de zure regen zijn de bomen immers eerder vatbaar voor aantasting met houtzwammen. De *honingzwam* heeft zich bijvoorbeeld in de tweede helft van de jaren '80 explosief ontwikkeld op verzwakkende bomen. Ik heb dat vooral gemerkt aan de binnenduinstrand.

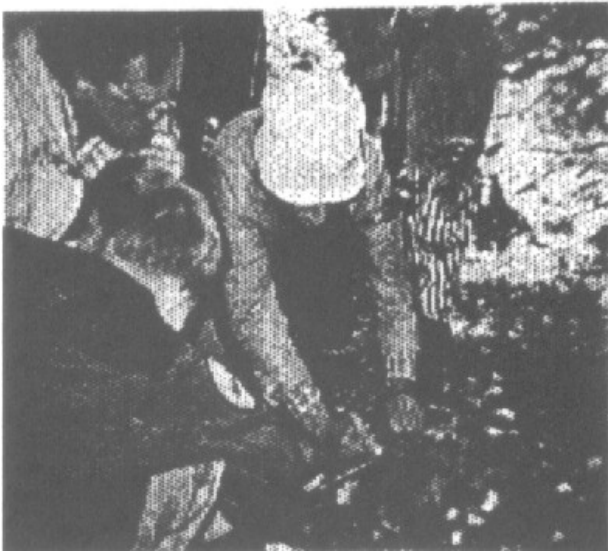
Je zou kunnen zeggen dat mycorrhizavormers een teken zijn van gezonde bossen, terwijl een explosieve ontwikkeling van houtzwammen een indicatie kan zijn van achteruitgang.

In het paddestoelenboekje van Cool en van der Lek staat een verhaal over bosaanplant in Amerika. Er werden zaden geïmporteerd uit Europa, maar de bossen wilden niet goed aanslaan. Het leek of ze iets misten. De bomen bleven armetierig. Men ontdekte dat ze mycorrhizavormers misten. Grond die met deze paddestoelen geënt werden leverde prachtige bomen op, dit in tegenstelling tot niet-geënte grond.

9 DE PADDESTOELEN-EXCURSIE OP 19 SEPTEMBER

Peter van Wely

De eerste paddestoelen-excursie van een serie van 5 in de herfst onder leiding van Peter van Wely vond plaats in een zon-overgoten Westerpark.

Bij deze excursie werden de volgende paddestoelen gevonden. *Geschubde inktzwam* (*coprinus comatus*), *kale inktzwam* (*coprinus atramentarius*), *glimmerinktwam* (*coprinus micaceus*), *zwerminktzwam* (*coprinus dissimulatus*), *gewone vlekplaat* (*paneolus campanulatus*), *bleke franjehoed* (*psathyrella candolleana*), *tranende franjehoed* (*psathyrella lavelutina*), *zachte melkzwam* (*lactarius pubescens*), *berkeboleet* (*leccinum scabrum*), *zwartwordende wasplaat* (*hygrophorus conicus*), *oranje bloesemzwam* (*hebeloma sacchariolens*), *tweekleurige vaalhoed* (*hebeloma mesophaeum*). *Gordijnzwammen* zijn lastig, blijkbaar ook voor de auteurs: volgens Ricken is het *cortinarius flexipes* die wij in de natuurtuin vinden, volgens Dahnke is het *cortinarius hemitrichus*. Welke soort het ook is, in het Nederlands heten ze *vloksteelgordijnzwammen*. Daarnaast de *cortinarius hinnuleus*.

De excursie voorzag in een opwindende primeur. We hebben in de natuurtuin voor het eerst een *russula* in Zoetermeer aangetroffen: de kleine berkerussula (*russulanitida*). Hij stond inderdaad onder een berk.

Een leuke vondst was *stropharia thraustra*, heel goed te herkennen aan zijn ringetje, heel laag op de steel. Twee *mycena*'s: *mycena rorida* en *mycena galopoda*. Houtzwammen: de *zadelzwam* (*polyporus squamosus*), de *platte tonderzwam* (*ganoderma applanatum*), de *rookzwam* (*bjerkandera fumosa*), de *witte bultzwam* (*trametes gibbosa*), het

elfenbankje (*trametes versicolor*) en de verwante soort *trametes sonatus*. Overal op stronkjes het *geweizwammmetje* (*xylaria hypoxylon*). Verder vonden we drie soorten vezelkoppen (*inocybe*) die we niet konden thuisbrengen. Opmerkelijk was, dat we per soort weinig exemplaren vonden, maar toch een hele waslijst van 33 soorten hebben gezien.

10 NATUURLIJKE HISTORIE VAN ZOETERMEER

De geschiedenis van Zoetermeer als een dorp dat in 25 jaar van 10 000 inwoners naar 100000 inwoners groeide is ecologisch bijzonder interessant. Vooral wanneer we in dit blad in het artikel van Johan Vos over de flora van Zoetermeer lezen, dat Zoetermeer thans reeds ca. 500 plantesoorten telt. Weinig steden komen daar boven uit en weinig ecosystemen maken een zo snelle successie door. Het draait de voorstelling van de stedeling dat de natuur buiten de stad gevonden moet worden om, temeer wanneer daarbuiten slechts monocultures te vinden zijn. De natuurlijke historie van een groeistad is nog nooit duidelijk in beeld gebracht. Het treft dan ook bijzonder gelukkig, dat de KNNV een zwaargewicht als Peter van Wely in zijn midden heeft. Peter is een "levend archief" van de Zoetermeerse natuur. Hij weet in veel gevallen op de dag en vierkante meter nauwkeurig wat er de afgelopen 25 jaar in de natuur van Zoetermeer gebeurd is. Dagelijks fietst en wandelt hij door de stad en zijn groengebieden, fotografeert, noteert 's-avonds zijn bevindingen en vergelijkt ze met wat de literatuur ervan zegt. Zijn lezingen en excursies getuigen van een

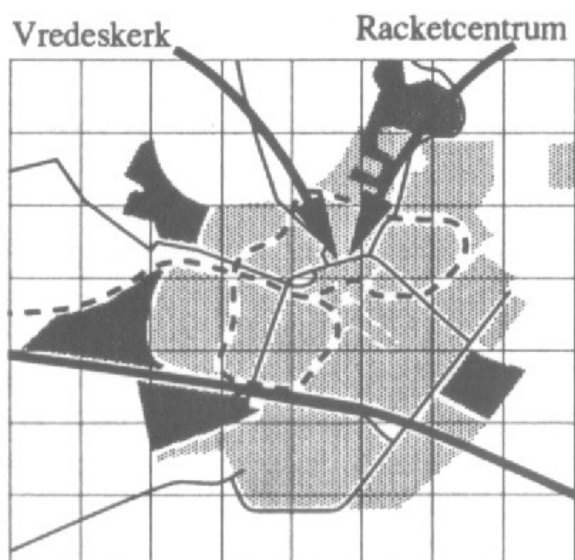
onwaarschijnlijke locale en historische kennis. Daarbij is hij pijnlijk nauwgezet in het verifiëren of wat hij heeft waargenomen ook werkelijk waar is. Deze eigenschap uitte zich ook in de onvergetelijke sessies die ik de afgelopen maanden bij mij aan huis met hem heb gehad om zijn ervaringen op papier te krijgen. Samen zaten wij aan de computer. Ik typte, Peter dicteerde, en keek kritisch wat er op het scherm verscheen. Hij had telkens feilloos door wat er mis was met mijn tekstvoorstellen: verbeterde, varieerde de woordkeus, noteerde wat hij nog moest verifiëren. In onderstaande stukken vindt U daarvan het eerste resultaat. Zijn kritiek op mijn lekepraat in het vorige nummer over nachtegalen heeft geleid tot een heuse rectificatie zonder welke ik stellig zijn vertrouwen zou hebben verloren. Ik hoop deze rubriek nog jaren met Peter te kunnen volhouden. Tot mijn plezier heeft Jan Muijs gereageerd op mijn stoute stukje over de paarse morgenster in het vorige nummer. In een fraai verhaal ontsluit hij opnieuw een stukje Zoetermeerse natuurlijke historie. Ieder die zich in deze zin iets herinnert over de ecologische ontwikkeling van Zoetermeer is welkom in deze rubriek.

11 DE EERSTE OEVERZWALUWEN IN ZOETERMEER

Peter van Wely

In 1979 vestigde zich voor het eerst een kolonie *oeverwaluwen* in Zoetermeer. Op 5 april van dat jaar zag ik de eerste op de plaats waar nu de Vredeskerk staat (kruising Europaweg/Zwaardslootseweg). Eind april was de groep van ca. 10 paar die zou gaan broeden compleet. De *oeverwaluw* is een pioniersvogel en omdat deze omgeving toen bouwrijp gemaakt werd, was er een ideale biotoop met slikken en opgeworpen heuvels ontstaan voor allerlei soorten pioniersvogels zoals *kluten*, *kleine plevieren* en een enkele *visdief*. Het was ook een goed terrein voor allerlei doortrekkende steltlopers zoals *groenpootruiters*, *witgatjes*, *bosruiters* en *oeverlopers*.

De kolonie vestigde zich verspreid. Enkele groeven een holte in de helling van een heuvel op de plaats waar nu de Vredeskerk staat, andere ter hoogte van het huidige racketcentrum.

(Zie blz 28 voor superscripts 1 tm 3)

In 1980 kwam de kolonie terug en bleek gegroeid te zijn tot ca. 25 paar. De heuvel bij de Vredeskerk was geslecht, zodat deze kolonie zich in zijn geheel vestigde bij het huidige racketcentrum. Bij de Vredeskerk werd gewerkt. Ik heb daar toen een *kleine plevier* zien broeden vlak naast het spoor van de rupsband van een grote graafmachine. Een kleine plevier laat zich daardoor kennelijk niet verjagen. De *oeverwaluwen* waren verhuisd omdat de hellingen als noodzakelijk onderdak verdwenen waren. De meeste jongen vlogen zoals gewoonlijk half en eind augustus uit, werden nog een paar dagen in de lucht gevoederd alvorens van de ene dag op de andere te verdwijnen. Er waren echter nog twee paar achtergebleven met een laat broedsel. Nu staat in de literatuur dat de trekdrift het in zo'n geval vaak wint van de broeddrift. De ouders zouden de jongen dan in de steek laten. Ik zag echter (en ik had dat ook bij de *gierzwaluw*¹ en heb dat later bij de *spotvogel*² en de *boomvalk*³ gezien) dat de oude vogels de jongen bleven voeren terwijl de soortgenoten allang waren weggetrokken. De jongen werden nog een paar dagen in de lucht gevoederd, en pas 16 september vertrokken deze laatste *oeverwaluwen* naar het zuiden. De broeddrift had het in dit geval van de trekdrift gewonnen.

In 1981 vond een tragedie plaats. De *oeverwaluwen* kwamen bij het racketcentrum terug met ongeveer hetzelfde aantal als in 1980. Toen ze in juni nog jongen in het nest hadden, werd de helling in één dag door een graafmachine afgegraven. Tijdens het afgraven zag ik de *oeverwaluwen* onder het oog van de

naderende machine gewoon doorgaan met in- en uitvliegen om hun jongen te voederen. De nesten gingen er echter één voor één aan. De kolonie trok na deze versterking van het broedsel echter niet weg. Alle oeverzwaluwen begonnen opnieuw te graven in een schuin tegenoverliggende helling tussen de locaties van de huidige Vredeskerk en racketcentrum in. Daar kregen ze na ruim een maand opnieuw jongen. Toen de jongen ongeveer een week oud waren werd begin augustus ook hier de helling afgegraven terwijl de oude vogels weer in en uit vlogen. Dit was dus de tweede keer dat het broedsel van dezelfde kolonie verstoord werd. Nadien zijn de oude vogels verdwenen en nooit meer teruggekeerd.

Als pleister op de wonde verdient de geschiedenis van een paartje aan de Aziëweg in hetzelfde jaar vermeld te worden. Dit kennelijk van de kolonie afgezonderde paartje had een nest gegraven in een helling die ten behoeve van een viadukt met een betonnen wand werd afgedekt. De ingang van het nest was daardoor onbereikbaar geworden. De vogels konden de nog levende jongen dus niet meer voederen. Via een schijnbaar precies uitgemeten loodlijn naar het nest begonnen de ouders dezelfde dag een gat te graven in de zijwand van de helling. Ze bereikten de jongen van de andere kant onder een hoek van 90 graden met de eerste ingang. De jongen vlogen een paar dagen later normaal uit. Het was het enige paar dat bij mijn weten in 1981 jongen heeft groot gebracht, dank zij het feit dat ze niet bij de kolonie waren aangesloten.

12 DE EERSTE SINT-JACOBSVLINDER IN ZOETERMEER

Peter van Wely

Aanvankelijk was het *jacobskruiskruid* in Zoetermeer een betrekkelijk zeldzame verschijning. In de loop van de jaren '70 werd het echter in ca. 10 jaar tijd een algemene plant. In 1977 werd namelijk door prins Bernhard het eerste deel van de Sprinterlijn geopend. Een plaquette in het station Centrum West herinnert daar nog aan. Daarna vermenigvuldigde het *jacobskruiskruid* zich opmerkelijk snel, vooral in het Westerpark en bij de Voorweg. Langs de Sprinterlijn vormde het op den duur één lang geel lint tot Den Haag. Op dat moment was een verbinding ontstaan met de duinstreek, waar de *st. jacobsvlinder* algemeen wordt aangetroffen omdat zijn waardplant, het *jacobskruiskruid*, daar massaal voorkomt.

Op deze manier was voor deze vlinder een ecologische infrastructuur ontstaan om een nieuw areaal te bezetten. In juli 1984 zag ik voor het eerst zijn geelzwarte zebrarups in Zoetermeer. Hij liep over de Zwaardslootseweg, waarschijnlijk om zich te verpoppen. De pop van deze vlinder overwintert en komt pas het volgende jaar uit. In 1985 zag ik voor het eerst een *st. jacobsvlinder* in het winkelcentrum Meerzicht vliegen. Het ligt voor de hand te veronderstellen, dat het eerste eierleggende wijfje in mei 1984 Zoetermeer via de sprinterlijn bereikt heeft.

13 RECTIFICATIE NACHTEGALEN

Taeke de Jong

Op bladzijde 9 van het vorige nummer is abusievelijk het verkeerde plaatje afgedrukt. Hier onder staat het goede plaatje.

Vestigingsplaatsen van de eerste nachtegaalpaartjes in Zoetermeer.

14 BEKENTENIS VAN EEN BERMTOERIST

Jan A. Muijs

Het is weer enige jaren terug, dat ik met vrienden naar Italië ging omtreinen te kijken. Daar valt nog veel te zien dat hier al lang zou zijn opgeheven met een vals beroep op efficiëntie. Toch kwam ik er in aaraking met de natuur, stilte, de wijde landschappen. Soms was dat zeer pijnlijk merkbaar als ik door halfhoge vegetatie waadde naar dat fraaie standpunt bij een brug over de bovenloop van de Tiber: de aartjes van een *dravik*-soort zetten zich

vast in de geiteharen sokken en prikten met dozijnen in de gesandaalde voeten. Wachtend op de passage van de trein viel mijn oog soms op pluizebollen en peultjes. Het was nazomer, dus ik kon niet meer zien welke plantesoort de drager was. De akkers waren oogstrijp. Zelf oogstte ik: een *morgensterren*-pluizebol. Was het een *oosterse morgenster* of *paarse morgenster*? Wat peultjes hingen aan wikkeranken, maar was het gewoon *Vogelwikke* of misschien zo'n mediterrane soort met witte zwaarden (*Viciavillosa*)?

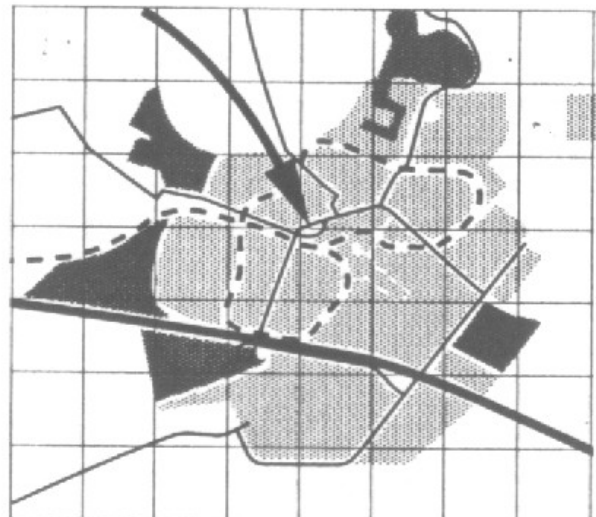

En dan, weken later, vind ik zaden in mijn jaszak, op mijn dagelijkse forenzengang van Buytenwegh naar Station Centrum-West. Weer denk ik aan de reis naar het zuiden en vermoedt zo'n verhaal als hiervoor. Omdat het zaadjes zijn uit warmere streken en onze bermen best wat extra bloemenrijkdom kunnen gebruiken, gooi ik ze op plaatsen waar ze zich vermoedelijk wel zullen thuisvoelen. Dat zijn dus zuidhellinkjes en zandige plaatsen langs mijn vaste looproutes. Ik heb wel gedaan en kijk voorlopig niet meer om.

Nu is Zoetermeer geen omgeving waar ik met graagte op de knieën ga om eens goed de soortenrijkdom te bekijken. Langs wegen bevinden neus en oren zich te dicht bij de emissie van uitlaatgassen en lawaai. En langs paden maken schoenen en knieën beslist kennis met "canigene excrementen". Geen lol aan dus! Ik zie daardoor natuurlijke wel eens iets zeldzaams of gek over het hoofd tot het echt zo groot en opvallend is, dat bukken niet meer hoeft.

Begin juli 1991, een verrassing! Bij het ministerie van O en W heeft de Belgische tuinarchitect indertijd een "klein polderachtig element" aangelegd. Hij bleek een slootje te bedoelen. De taluds werden beplant met o.a. *beemdooievaarsbekken*, *fluitekruid*(!), sleutelbloem. Overigens zijn er spontaan *orchideeen*, *ereprijs*, *moerasrolklaver* en *veldlathyrus* bijgekomen (de laatste twee overigens antropochoor). Het is een natuurweelde op postzegelformaat, al zien mijn burens er slechts een handig hondentoilet in. Door dat slootje ligt een dammetje. Op de zuidhelling bloeide ineens zo'n mediterrane wit-met-paarse *vogelwikke*! Zou die dan toch met mij naar Nederland zijn gereisd? De plant (of planten?) houdt het nog steeds uit, maar ook dit jaar werd hij weer afgemaaid voor hij zaad kon zetten. Hij komt namelijk laat op en bloeit aan de late kant, vergeleken met de overige vegetatie. Ook wordt het wit van de zwaarden steeds paarser. De Heukels noemt de soort eenjarig. Maar misschien heeft kruising met gewone *vogelwikke* plaatsgevonden en zie ik nu een meerjarige bastaard. Hoe loopt het volgend jaar?

Vervolgens (was het ook zomer 1991?) weer een verrassing! Bij het tunneltje is een kwijnend perk met *sneeuwbes*sen. Kwijnend, omdat die zielige struikjes in een voortdurende strijd zijn verwikkeld met crossfietzers, rukwinden om bebouwing en planten die zich hier veel beter thuisvoelen: *paardebloem*, *koolzaad*, *kweek*, *melde*, *speerdistel*, enzovoorts. Zulke planten groeien veel sneller en hoger! Weer als forens naar Centrum-West lopend zag ik op een doordeweekse ochtend een *rode morgenster* een bijzonder geval met ietswat troebel vleesrode bloemen met wat geel in het hart. De schoffelaars waren echter al bezig aan de ander zijde van het park en 's avonds was mijn vondst verdwenen. Slechts vele paardebloemen en andere ubiquisten staken nog fier uit boven de *sneeuwbes*sen. Wat had ik eigenlijk? En waarom stond dat gek op de laatste plaats waar ik zoiets zou zaaien: tussen de heesters? Ik vermoedde namelijk wel enigen persoonlijke invloed en dacht weer aan de spoorbermen van Latium, de haven van Timos.

Dan: 1 juni 1993, de ontknoping! Op het noordelijke talud van de autoweg naast het tunneltje wemelt het tussen de gewone *gele morgensterren* van die vleeskleurige bloemen. Met de dienstcamera, die ik toevallig bij me had, heb ik er een fotootje van gemaakt. De buitenste lintbloemen zijn biefstukrood; wat meer naar het midden zijn de kortere lintbloemen geel met zwarte meeldraden. Ze blijken bij een beperkt aantal (2 tot 5) sterk vertakte planten te horen. Zou ik die vorig jaar over het hoofd hebben gezien vanwege vakantie of waren ze toen nog niet aan bloeien toe? In mijn bloembak duurt het soms enkele jaren voor gele morgensterren zijn bastaarden tussen de gele en de paarse. Gele staan er voldoende, maar paarse?

Krap twee weken later zijn de vleesrode planten inmiddels zo goed als uitgebloeid, net als de gele. We lopen naar het tunneltje en mijn oog valt op een paarse vlek in het groen. Verdraaid, er bloeit nu een *paarse morgenster*, hoewel slechts een enkele plant met verscheidene hoofdjes! Zou die nu de opvolger zijn van een plant die in

mijn jaszak vanuit het zuiden is gekomen? Of is het misschien die plant zelf? Dan had ik toen, ergens in het zuiden, zonder het te weten (maar er natuurlijk wel op hopen) een paarse morgensterrepluizebol geoogst! En vervolgens had hij gebloeid, terwijl het mij niet was opgevallen en al minstens twee jaar lang bastaarden verwekt!

Natuurlijk zijn dit slechts veronderstellingen. Er staan van tijd tot tijd meer vreemde planten in de bermen van ons dorp. Ik denk maar aan de *gevlekte scheerling* en het *grijskruid* langs de Broekweg (nu verdwenen), de *blaassilene* en de *wollige distel* langs de Europa- en Afrikawegen. Die laatste komt toch alleen voor op Zuid Beveland? Gelukkig kan ik er al jaren van genieten, gewoon vanuit de bus naar Delft. Misschien nemen meer mensen als reissouvenir zaden op en zet ik (zetten we?) er geen naambordjes bij. Het lijkt me een verrijking voor ons dorp, mits het geen plaagplanten zijn. Van Europees-mediterrane planten hebben we, denk ik, niets te duchten. Als ze de tijd en verbindingswegen hadden gehad, waren ze op eigen gelegenheid hier gekomen. We helpen ze slechts de uithoeken van hun potentieel areaal sneller te bereiken. En kunnen ze niet tegen ons klimaat en de concurrentie van onze planten, dan verdwijnen ze gewoon. Met planten van andere continenten is het echter wel degelijk oppassen geblazen!!!!

15 WAAROM EEN VLINDERJAAR?

Concept voor de folder, gaarne commentaar.

Peter van Wely

Van de 75 soorten dagvlinders die in de loop van deze eeuw in Nederland zijn aangetroffen, zijn er de afgelopen veertig jaar 15 soorten uitgestorven, terwijl er de laatste vijftien jaar 26 soorten bedreigd worden door het verdwijnen van hun biotoop. Met name voor vlinders belangrijke biotopen als voedselarme graslanden en moerasgebieden zijn bemest en ontwaterd, houtwallen als verbindingsweg tussen bossen zijn in het kader van ruilverkavelingen opgeruimd, wegen hebben het landschap versnipperd. Soorten die zich vanouds in ruigten thuisvoelen zijn het minst kwetsbaar gebleken.

Van de 34 soorten die niet bedreigd worden komt ongeveer de helft overal in en om de steden voor (cultuurvolgers). De andere helft is lokaal beperkt tot natuurgebieden en gedeeltelijk achteruitgegaan. Een vlinderjaar is natuurlijk in de eerste plaats zinvol om de bedreigde soorten in het oog te houden, maar vervolgens ook om te ontdekken dat elke plek zijn eigen vlinders heeft. Inzicht in de verscheidenheid van biotopen kan helpen om verder biotoopverlies te voorkomen.

Vlinders zijn belangrijke ecologische graadmeters. Een vlinderrijk gebied is meestal een gebied met houtwallen en kleine bosjes. De vlinderstand zegt dus iets over de staat van het landschap. Een zeldzame vlindersoort die zijn eieren afzet

op een algemeen voorkomende plant, kiest daarvoor niet een éénvormige omgeving, maar altijd een rijk gevarieerd biotoop, waar hij zijn hele cyclus kan voltooien. Het vóórkomen van zo'n soort wordt dan ook nauwelijks bepaald door het vóórkomen van die waardplant, maar vooral door een rijk geschakeerde situatie. De hoge eisen die deze vlinder stelt aan zijn omgeving maakt hem ook zeldzaam.

Toen wij onlangs met de Delftse vlinderwerkgroep in de Weerribben kampeerden, vonden wij de eitjes van de grote vuurvlinder op een miezerige waterzuring in een omgeving waaraan deze volkomen ondergeschikt is. Er zijn biotopen waar de waterzuring algemeen is, maar daar zal men de grote vuurvlinder niet aantreffen. Het gaat om een unieke combinatie van trilveen, verlandingssituaties en hier en daar een marginale waterzuring die er liefst niet al te florissant bij staat. De rups overwintert onder water, een kleine waterstandsverlaging kan dus fataal zijn.

16 VLINDERS IN DE REGIO, WANNEER EN WAAR KAN MEN ZE ZIEN?

Voor de folder, gaarne commentaar

Peter van Wely

Het citroentje, de dagpauwoog en de kleine vos overwinteren als vlinder. Met de eerste lente-achtige dagen in maart ontwaken zij uit de winterslaap. Het land is dan vrij kaal, er bloeien nog weinig planten zoals klein hoefblad en wilgekatjes.

De vlinders vallen op door hun territorium-fighting. De mannetjes posten op hun vaste plek langs de randen van bossages en verjagen alle vlinders die in de buurt komen, behalve als het een wijfje van de eigen soort is. Dit schouwspel is het mooist te zien op zonnige lentedagen in april. Bij de dagpauwoog en de kleine vos zitten de postende mannetjes op ongeveer gelijke afstanden van elkaar laag bij de grond. Als er een ongewenste vreemdeling passeert schiet het mannetje omhoog om hem te verjagen en neemt weer plaats. Bij het volgende mannetje gebeurt hetzelfde. Het citroentje zit niet stil, maar patrouilleert van de ene grens van zijn territorium naar de andere en gaat achter alles aan wat hij onderweg tegenkomt.

Op een gegeven ogenblik wordt er gepaard. De eitjes van de kleine vos worden meestal eind april afgezet, die van het citroentje en de dagpauwoog in mei. De laatste kleine vossen van de overwinterende generatie worden nog begin mei gezien, voor de dagpauwoog en het citroentje is dat begin juni. De nieuwe generatie van de kleine vos vliegt in juni en de eerste week van juli en is bijna altijd schaars. De tweede generatie in de nazomer (eind augustus, begin september) is meestal heel talrijk. In dit opzicht was 1993 echter een slecht jaar. Deze generatie overwintert in kelders, schuren, hooizolders. Het citroentje en de dagpauwoog hebben slechts één nieuwe generatie in het jaar. Deze gaat in de loop van juli vliegen en overwintert. De dagpauwoog gaat al midden augustus in diapauze, het citroentje in september.

De atalanta en het gamma-uiltje hebben een heel andere leefwijze. Het zijn trekvlinders die hun cyclus niet in Nederland volbrengen. In het voorjaar komen - meestal in mei - de eerste migranten uit het Middellandse Zeegebied. Het tijdstip waarop dat gebeurt is echter erg afhankelijk van de weerssituatie in West-Europa. De migranten zetten hier hun eitjes af om zich voort te planten. Beide soorten hebben hier twee generaties. Eind juni vliegen vers gekleurde atalanta's van de eerste generatie die meestal schaars is, aangevuld met later binnendruppelende meer flets gekleurde migranten. De tweede generatie atalanta's is verreweg het talrijkst, zodat in september de meeste atalanta's worden gezien. Van deze generatie zijn regelmatig zuidwaarts trekkende vlinders waargenomen. Het gamma-uiltje heeft ook twee generaties, waarvan de laatste generatie in sommige jaren (zoals 1991) heel massaal kan optreden.

In de lente moet men de vlinders vooral langs de randen van bossages zoeken. Later in het jaar kan men ze meer in de bebouwde kom en in de tuinen vinden. Als de akkerdistel is uitgebloeid vervangt het jacobskruiskruid hem als nectarbron in het open veld, maar de buddleja's in de tuinen lokken veel vlinders. Daarmee krijgt men een accentverschuiving van het open veld naar de tuinen. In Zoetermeer speelt zich in juli zo'n verschuiving af van het Westerpark naar Meerzicht en Buytenweg.

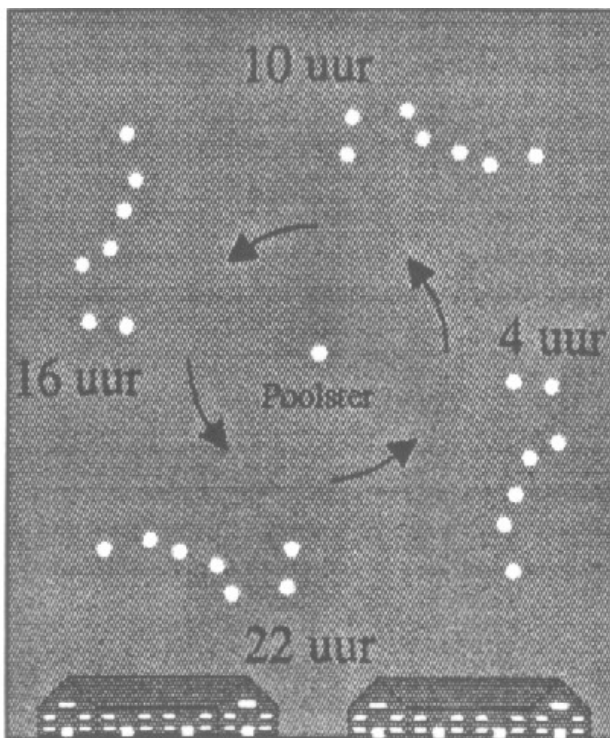
17 STERREN KIJKEN IN DE HERFST

Taeke de Jong

Als de dagen korter worden en de avonden langer, komen we in het goede jaargetijde om sterren te kijken. De Grote Beer staat dan 's-avonds laag aan de noordelijke horizon, het is herfst en dus vroeger donker. We zullen hierna alle sterrenbeelden afbeelden zoals ze om 22.00 uur (wintertijd) aan de hemel staan, dat is hetzelfde als 23.00 uur (zomertijd).

Het meest bekende sterrebeeld is de Grote Beer. Dit sterrebeeld is het hele jaar te zien en draait dagelijks tegen de klok in om de poolster, die op ongeveer vijfmaal de afstand tussen zijn " α " en " β " (de twee helderste sterren van het sterrebeeld) aan de hemel staat:

De Grote Beer en de Poolster als tegendraadse klok in de herfst (oktober)

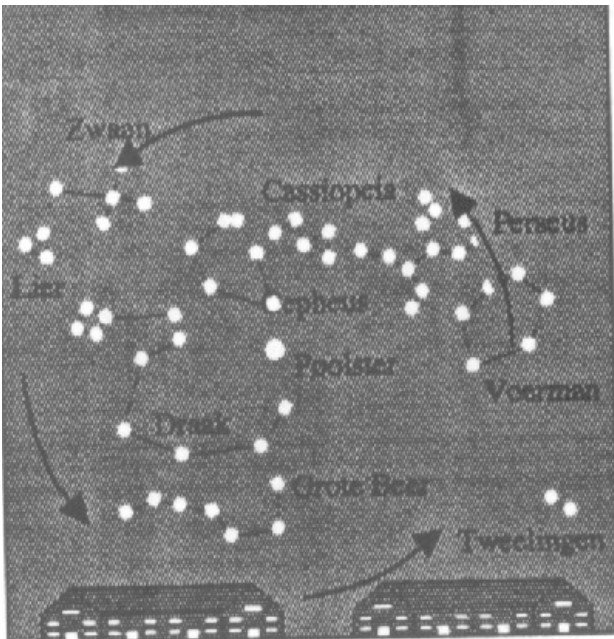
De Poolster blijft als enige ster elk uur van de dag en ieder jaargetijde op "poolhoogte" (in Nederland ca. 52 graden, overeenkomstig de "noorderbreedte") ongeveer op dezelfde plaats boven de noordelijke horizon. De andere sterren draaien dagelijks en jaarlijks met een vaste hemelafstand om dit middelpunt. Omdat wij scheefstandig om de zon draaien, staat de zon echter 's-winters lager dan 's-zomers en zijn hemel-afstand tot de poolster verandert daardoor wel.

Bovendien dwalen de zon, de maan en de planeten (die namelijk grotendeels in hetzelfde vlak om de zon draaien als de aarde), door die omloop tegen de achtergrond van een beperkte reeks sterrebeelden. Het betreft de "dierenriem" Ram, Stier, Tweelingen, Kreeft, Leeuw, Maagd, Weegschaal, Schorpioen, Boogschutter, Steenbok, Waterman en Vissen die toevallig in hetzelfde vlak van onze omloop om de zon liggen.

De Poolster maakt deel uit van het (moeilijk zichtbare) sterrebeeld de Kleine Beer. Daar omheen gedrapeerd ligt de Draak. Iets verder vanaf de poolster liggen (met de klok mee) de Grote Beer, de Lier, de Zwaan, Cepheus, Cassiopeia, Perseus, en Voerman. Deze sterrebeelden kun je het hele jaar aan de noordhemel zien en vormen ons uitgangspunt voor de verkenning van de meer wisselende zuidhemel.

In de loop van de herfst steeds vroeger op de avond ziet de noordelijke hemel er als volgt uit:

De noordelijke hemel begin oktober om 22 uur

De Zwaan (een kruis), Cepheus (een huisje) en Cassiopeia (een zeer herkenbare grote letter W) staan op deze avond respectievelijk om ongeveer 20, 23 en 2 uur het hoogst, dat wil zeggen loodrecht boven ons hoofd, "in het Zenith". Elke volgende maand is dat twee uur vroeger:

	22 UUR	02 UUR
JAN/FEB	Voerman	G.Beer
MRT/APR	G.Beer	G&K Beer
MEI/JUN	G&K Beer	Draak
JUL/AUG	Draak	Cepheus
SEP/OKT	Cepheus	Cassiopeia
NOV/DEC	Cassiopeia	Voerman

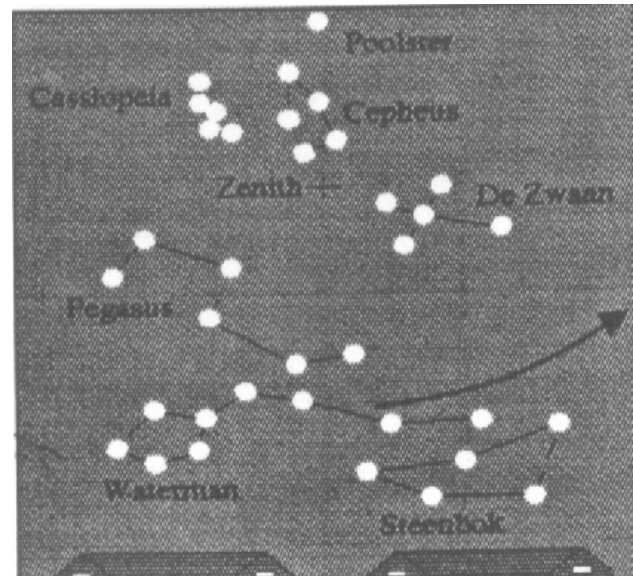
Cepheus is moeilijk te herkennen, een huisje waarvan de nok het dichtst bij de Poolster staat. De Zwaan vliegt via Cepheus naar Cassiopeia door de Melkweg die als witte band van sterren op grote afstand op de achtergrond zichtbaar is. In de vliegrichting van de Zwaan liggen op een lijn achter Cassiopeia nog de sterrebeelden Perseus en Voerman met

zijn meest heldere "a"-ster Capella.

DE ZUIDHEMEL IN SEPTEMBER/OKTOBER

Als we nu naar het zuiden kijken, staan Cassiopeia, Cepheus en de Zwaan in tegenovergestelde richting boven ons hoofd:

De zuidelijke hemel begin oktober om 22 uur

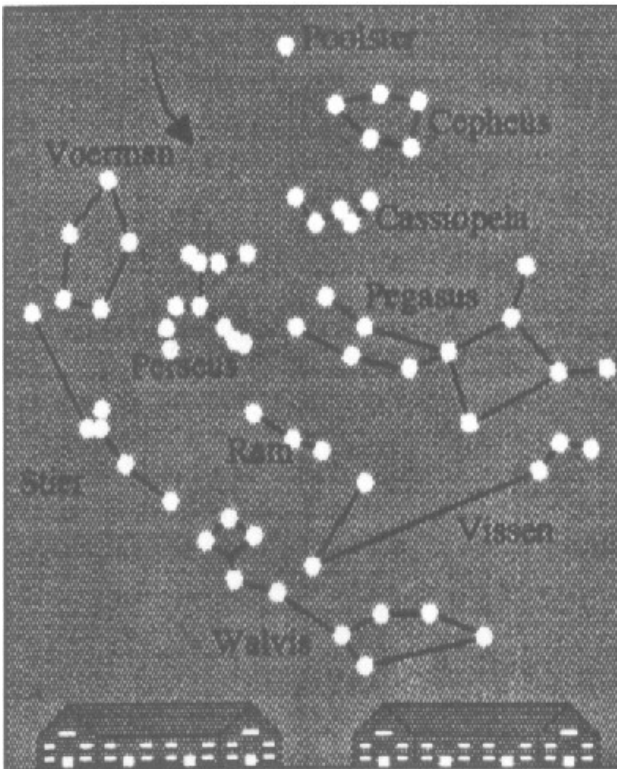
Helemaal aan de zuidelijke horizon staan nu Waterman en Steenbok. Die kun je in de stad alleen zien als je over de daken heen kunt kijken. Als je nog eens laat op pad bent buiten de stad staan ze om deze tijd de hele maand oktober nog aan de horizon, maar in november verdwijnt Steenbok en in december Waterman rechts (in het Westen) achter de horizon. Je kunt dat later in de nacht ook zien gebeuren: vanaf 24.00 uur verdwijnt Steenbok, van 2.00 uur Waterman.

Links (daar komt straks ook de zon op, het "daagt" immers in het oosten) komen nieuwe sterrebeelden op. Tussen Waterman en Cassiopeia komt bijvoorbeeld Pegasus aanzeilen.

DE ZUIDHEMEL IN NOVEMBER/DECEMBER

Cassiopeia en Perseus staan nu ongeveer in het Zenith. Pegasus vliegt in oostelijke

richting weg, Waterman is vrijwel aan de horizon verdwenen.

Om deze tijd zijn de Ram en de Vissen te zien. Zij zullen respectievelijk op 1 mei en 1 april achter de zon verdwijnen. Dat kun je natuurlijk alleen zien als er een zonsverduistering (eclips) is, vandaar ook dat de zonneweg "ecliptica" heet.
wordt vervolgd

18 COLUMN

Marit

Afgelopen zomer, die ene stralende week in juli, kampeerden wij op een terreintje van Staatsbosbeheer. Zulke campings zijn verstoken gebleven van moderne zegeningen als electra, warme douches en recreatie-teams en het is er dus heerlijk rustig. Wij hadden er het rijk alleen; we deelden ons veldje alleen met de dieren des velds. Af en toe struikelden we over de konijnen! Zo buiten gehoorsafstand van de

beschaafde wereld, voelden we ons een heel klein beetje Adam en Eva in het Paradijs. Ons eten betrokken we uit de Hof van Edah en als afgezant van Hogerhand kwam af en toe de boswachter naar ons welbevinden informeren. Hij had antwoord op al onze vragen: dat vreemde ketsende geluid dat we uit het bos hoorden, was een sperwer, zei hij; en het nachtelijk gezoem boven de hei, als een machine die aanloopt, dat was de nachtzwaluw. Hij had ook zorgelijke verhalen: alle berken gingen dood door de verdroging en het ven was drooggefallen. Er moest maar eens een ouderwets verregende zomer komen, verzuchtte hij; u allen weet wat daarvan is gekomen. Overigens wemelde het bos, misschien juist door al dat dode hout, van het leven. Met de houtvretertjes en de zwammen waren de spechten gekomen, en daarmee ook andere boombewoners. *schapen* en *schotse hooglanders* (koeien dus, geen doedelzakspelers) hadden met ijverig gegraas leuke grillige vlinderbosjes doen ontstaan. Al met al leek het net de ouderwetse schoolplaat 'Aan den Boschrand': tussen de varens en paddestoelen scharrelde overal wel een beestje, iedere boom was bewoond, overal groeide iets te knabbelen of te knagen en op de achtergrond stond heel decoratief een ree ons aan te staren.

Wat deden wij zoal op die open plek temidden van dat eikenbos? Wij zaten er voornamelijk op een boomstronkje en keken onze ogen uit. Naar de eekhoorns, die onze boterhammen pikten en de kaaskorstjes uit het afvalzakje plunderden. Naar de vlinders: *zandoogjes*, *hooibeestjes*, *blauwtjes*, die uit de *braamstruiken* opwolkten. Naar de *libellen*, die hen in de vlucht vingen en oppeuzelden; dan zag je de vlindervleugels als afgedankte

cadeauverpakking omlaag dwarrelen. Naar alle merkwaardige kevers en sprietbeesten die op het tentdoek kwamen zonnebaden; wie insecten wil bestuderen moet beslist een tentje opzetten! 's Avonds kwamen alle egels uit de omtrek langs om ons kamp te inspecteren en aten dan gezellig een hapje mee. Dat deden de muggen en horzels ook, maar die aten voornamelijk mijzelf op. Daar moet je niet kinderachtig over doen, eten en gegeten worden, nietwaar? De *vleermuizen*, die voor de maan heen en weer schoten, zullen die steekbeesten wel weer te grazen hebben genomen.

Thuisgekomen, wisselden we natuurlijk vakantie-ervaringen uit met anderen die terug waren van weggeweest. Zo sprak ik een aardige mevrouwtje die, net als wij, van tuinieren houdt. Maar waar onze tuin ons jaar op jaar wellustig woekerend boven het hoofd groeit, is de hare altijd van een meedogenloze keurigheid. Ze kijkt af en toe eens meewarig naar ons ongeschoren struweel en geeft dan goedbedoelde adviezen: dat zout helpt tegen groen tussen de tegels en petroleum tegen de mieren. Nu weet ik best dat niets zoveel ellende in de wereld heeft gebracht als juist bekeringsijver, maar tegenover haar kon ik het niet laten. Dus vertelde ik over ons weekje boomstronk: hoe leuk het werd als de natuur haar gang kon gaan. Ik beschreef de houtwallen rondom ons tentje, ongeregeld *eikenhakhout* met *berkjes* en *vlieren* ertussen, bramen, hoog bloeiend gras en *wilgeroosjes*, stronken met *varentjes* erop en paddestoelen. En alles wat daartussen wemelde en rondtorde: koperen kevers en een padje met gouden ogen, een familie roodborstjes en sproetige kinderen, een nijldige *winterkoning* en een *spitsmuis* die sprinkhanen overdwars at. De *konijntjes* en de *eekhoorns* haalde ik er ook maar bij; aaibare beestjes zijn vaak heel doeltreffend in een bekeringsverhaal. Zo kwam ik bij de muizen: *rosse woelmuisjes*, die als glimmend gepoetste kastanjes over de grond rolden.

19 EXCURSIEPROGRAMMA AFDELING ZOETERMEER

De excursies vinden plaats op zondag om 14.00 uur

DATUM	VERZAMELPUNT	THEMA	EXCURSIELEIDER
Serie paddestoelenexcursies in de herfst onder leiding van Peter van Wely			
17 okt	Locomotion, met de auto (carpooling) naar Meijendel (daar een half uur later evt. anderen ontmoeten bij de Boerderij)		
31 okt	Locomotion, met de auto (carpooling) naar Raaphorst (daar een half uur later evt. anderen ontmoeten bij de ingang)		
14 nov	Vernède Sportpark, tegenover zwembad de Driesprong. Paarssteel Schijnridder		

20 DATA

Schrijf in uw agenda

16 okt. KNNV Leiden-excursie

17 okt. KNNV Zoetermeer
Paddestoelenexcursie in Meyendel.
Start om 14.00 uur bij discotheek
Locomotion. Carpooling mogelijk.
Leiding en informatie bij Peter van Wely,
telnr. 079-520414

31 okt. KNNV Zoetermeer
Paddestoelenexcursie in Meyendel.
Start om 14.00 uur bij discotheek
Locomotion. Carpooling mogelijk.
Leiding en informatie bij Peter van Wely,
telnr. 079-520414

2 nov. KNNV Zoetermeer algemene ledenvergadering.

14 nov. KNNV Zoetermeer
Paddestoelenexcursie
Start om 14.00 uur bij het Vernède sportpark, tegenover zwembad de Driesprong.
Leiding en informatie bij Peter van Wely,
telnr. 079-520414

21 NAMEN

VOORLOPIG BESTUUR

Jan Parmentier, voorzitter (169210)
Jeroen Voogd, secretaris (213152)
Hans Bieze, penningmeester (421351)

INITIATIEFGROEP

Rob Bolle
Annet de Jong (422924)
Taeke de Jong (516599)
Tilly Kester
Els Prins (01793-1749)
Ben Prins (01793-1749)
Ies Voogd
Johan Vos
Peter van Wely (520414)
Ineke Zwarekant

REDACTIE ADRES KWARTAAL BERICHT

Taeke M. de Jong
Marsmanhove 2
2726 CM Zoetermeer
Telefoon:
werk: 015-785965
thuis: 079-516599

22 HET VOLGENDE NUMMER

Nachtvlinders op de flat (Peter van Wely)
Het kweken van rupsen en vlinders (Jeroen Voogd)
De *margiet* in Zoetermeer (Johan Vos)
Sterren kijken in januari/februari (Taeke de Jong)
Een vierkante kilometer Buytenweg (Peter van Wely, Taeke de Jong, Johan Vos).
Het resultaat van de zoekactie Gierzwaluw (Els Prins).
Boeken (Jan Parmentier, Hans Bieze).

23 REGISTER SOORTNAMEN KWARTAALBERICHT N

boomvalk	9
bootsmannetje	9
buddleja	7
chloroplasten	8
dagpauwoog	7
draadwieren	10
duikerwantsen	9
egelkop	10
fitis	9
gedoornd hoornblad	10
gekroesd fonteinkruid	10
gele lis	8
geschubde inktzwam	4
gierzwaluw	4
gierzwaluw (apus apus)	10
grote bonte specht	9
harig wilgenroosje	10
hydra	8
kattestaart	8
klein hoefblad	7
kleine vos	6
koekoek	9
koninginnekruid	7
kranswier (Chara aspera)	10
kranswier	8
libellelarven	9
lucerne	7
meerkoetennest	10
nachtgaal	9
notonecta	9
paardebloem	7
pijlkruid	8
pijptorkruid	10
ruggezwemers	9
sperwer	9
spotvogel	9
staafwants	10

stekelbaarsjes	10
stinkende gouwe	4
tjiftjaf	9
tuinfluiter	9
vuilboom	9
wantsen	9
waterhyacint	8
waterplantjes	9
waterranonkel	10
waterschorpioen	10
waterviolier	8
watervlo	8
watervlooien	9
waterweegbree	10
wilgekatjes	7
zwanebloem	10
zwartkop	9

24 REGISTER SOORTNAMEN KWARTAALBERICHT NUMMER 2

beemdooievaarsbekken	16
berkjes	23
bjerkandera fumosa	11
blaassilene	17
blauwtjes	22
bleke franjehoed	11
boomvalk	13
bosandoorn	4
bosruiters	13
braamstruiken	22
cantharel	10
coprinus micaceus	11
coprinus atramentarius	11
coprinus comatus	5, 11
cortinarius hinnuleus	11

cortinarius hemitrichus	11
cortinarius flexipes	11
dravik	15
eekhoorns	23
eikenhakhout	23
elfenbankje	12
ereprijs	16
fluitekruid	5, 16
franjechampignon	9
ganoderma applanatum	11
gele morgenster	17
geschubde inktzwam	5, 11
gevlekte scheerling	17
geweizwammmetje	12
gewone vlekplaat	11
gierzwaluw	13
glimmerinktwam	11
gordijnzwammen	11
grijskruid	17
groenpootruiters	13
grote brandnetel	5
hebeloma mesophaeum	11
hebeloma sacchariolens	11
honingzwam	10
hooibeestjes	22
inocybe	12
jacobskruiskruid	14
kale inktzwam	11
kleine plevier	13
kluten	13
konijntjes	23
koolzaad	16
kweek	16
laciniata	5
laciniatum	4
lactarius pubescens	11
leccinum scabrum	11
libellen	22
lindepilstaart	8
look zonder look	4
margiet	25
melde	16

moerasrolklaver	16	visdief	13
morgenster	15	vleermuizen	23
mycena rorida	11	vlieren	23
mycena galopoda	11	vloksteelgordijnzwammen	11
mycena's	11	vogelwikke	15, 16
oeverlopers	13	wilgeroosjes	23
oeverzwaluw	13, 16	winterkoning	23
oosterse morgenster	15	witgatjes	13
oranje bloesemzwam	11	witte bultzwam	11
orchideeen	16	wollige distel	17
paardebloem	16	zachte melkzwam	11
paarse morgenster	15, 17	zadelzwam	11
paneolus campanulatus	11	zandoogjes	22
platte tonderzwam	11	zwartwordende wasplaat	11
polyporussquamosus	11		
psathyrel lavelutina	11		
psathyrella candolleana	11		
robertskruid	4		
rode morgenster	16		
rookzwam	11		
rosse woelmuisjes	23		
russula	11		
russulanitida	11		
schapen	22		
schotse hooglanders	22		
sneeuwbes	16		
speerdistel	16		
spitsmuis	23		
spotvogel	13		
st. jacobsvlinder	14		
stinkende gouwe	4, 5		
stropharia thraustra	11		
tenuifolium	4		
trametes versicolor	12		
trametes sonatus	12		
trametes gibbosa	11		
tranende franjehoed	11		
tweekleurige vaalhoed	11		
varentjes	23		
veldlathyrus	16		
viciavillosa	15		

1. In 1970 en 1985 waren er Den Haag gierzwaluwpaartjes die tot zes weken later dan normaal vertrokken door vertraagd broedsel! Zij bleven tot in september hun jongen voeren en op insecten jagen. De meeste eigen broedvogels in Zoetermeer op 20 juli al verdwenen.

2. Normaal gesproken vliegen de jongen van de spotvogels van eind juni tot eind juli uit. Je hoort dan aan de bedelroepjes dat ze gevoederd worden. De Spotvogel verschijnt in mei en verdwijnt half augustus verdwijnt hij vrijwel onopgemerkt. In 1984 werden er op 8 september nog jonge spotvogels gevoederd.

3. De vliegvlugge jongen van de boomvalk (Takkelingen) in het Noord-AA-gebied werden in 1984 nog op 4 oktober van prooi voorzien! Dat houdt in dat als een boomvalk in 6 weken volwassen wordt, half augustus die boomvalk nog het broeden was in het Noord-AA-gebied.

